

Naslov članka / Article:

O odnosu poezije in glasbe

Relationship Between Poetry and Music

Avtor/ Authors:

Tomaž Habe

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Glasba v šoli in vrtcu 2/2024, letnik 27

ISSN 1854-9721

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo
Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2024

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/glasba-v-soli-in-v-vrtcu/>

O odnosu poezije in glasbe

Tomaž Habe

Domžale

Relationship Between Poetry and Music

Izvleček

Prispevek predstavlja odnos med poezijo in glasbo skozi bogat slovenski opus besedne in glasbene umetnosti, pri čemer je razvidna močna naravna sled človeškega in zgodovinskega razvoja. S primerjavo pesniškega in glasbenega ritma, vsebine in procesa poustvarjanja prikazuje tako zbliževanje odnosa kot značilne razlike med knjižno in glasbeno umetnostjo. Ti dve pomembno oblikujeta zavest, kar je v času duhovne krize izredno dragoceno.

Ključne besede: poezija, glasba, ritem, vsebina, poustvarjanje, ustvarjalnost.

Abstract

This paper introduces the relationship between poetry and music through the lens of Slovenia's rich tradition of verbal and musical arts, which reflect significant traces of historical and human evolution. It explores the parallels and distinctions between literary and musical expression through rhythm, content and the creative process of recreation used in each form. Poetry and music contribute significantly to shaping human consciousness, which is extremely valuable in times of spiritual crisis.

Keywords: poetry, music, rhythm, content, recreation, creativity.

V trenutku, ko sem prejel vabilo, da spregovorim o odnosu poezije in glasbe, o njuni povezanosti, sem izziv z veseljem sprejel.

Ko pa sem začel razmišljati o tem, kaj naj povem, sem bil postavljen pred številne dileme in iskanje odgovorov, ki so morda vam bolj jasni, meni pa se ti oblikujejo bolj intuitivno in glasbeno občutljivo.

Kljub nenehnemu prežemanju in tesnemu povezovanju besede in glasbe je kar nekaj razlik, ki izhajajo iz

samega razvoja obeh umetnostnih zvrsti. S ponavljanjem besede dobimo ritem in tonsko fiksacijo. Nastane petje. Najenostavnejši motiv je sestavljen iz dvigovanja (arze) in spuščanja napetosti (teze). To se je sčasoma manifestiralo v petju kot reprodukciji, torej v oblikovanju tako v glasbeni kot v govorno izrazni smeri. Čeprav vokalna glasba nosi pečat formalne ritmično-metrične strukture besedila, ni od nje odvisna, ampak je samostojna. Zvok je enako važen kot beseda in obratno, vokalne glasbe brez naslona na poezijo ni. Ko se po-

ezija in glasba, ki je v navidezni jasnosti še bolj skrita in individualna ter nedefinirana običajnemu poslušalcu, združita, je stanje še bolj zapleteno. Vendar beseda in glasba hodita z roko v roki vse od antike do danes, a z različnimi koraki in različnim odnosom. Ples, glasba in poezija so nastali z nizanjem procesov gibanja, ki se je enakomerno ponavljalo.

Če se umetniškimi procesom doda še beseda 'mladinska' poezija oziroma glasba za mlade, otroška ..., se to stanje še bolj zaplete. Dokaz za to je še vedno ne dokončno izčrpan pojem otroška pesem in otroška glasba. Nedvomno je mladinska književnost bolj opredeljena, vendar se v starostnem obravnavanju otroka književnost in glasba zelo razlikujeta. Pri literaturi sega to obdobje nekako do desetega leta, medtem ko se pri glasbi zaradi otrokovega glasbenega zorenja to obdobje razširi vse do mutacije in še čez.

Tako kot pri melodičnem in harmonskem parametru je tudi pri ritmičnem treba upoštevati razvojno stopnjo izvajalca. Vemo, da mnogi otroci v starosti od treh do šestih let prepoznavajo pesmi po ritmu (Silverstone, 1926), vendar lažje indetificirajo znano pesem po enakih tonskih dobah (*Kuža pazi, Marko skače, Ob potoku melje mlinček*). Če znamo opazovati in prisluhniti otroški ustvarjalnosti, bomo opazili, da ta še ni ritmično urejena v smislu metruma. Zato razvoj ritmičnih sposobnosti povezujemo z motoričnimi funkcijami. Otroci so ob vstopu v šolo izrazito naklonjeni motorično vzpodbudni glasbi (npr. *Naša četica*).

Ugotovljeno je bilo, da otroci povzamejo dobe (redko sicer pred šestim letom), težave pa jim povzroča metrum. Pregled nad časovnim trajanjem je še nedoločen, zato jim velike težave delajo neizpolnjene dobe s pavzami. Lažje doumejo dvodobni kot trodobni takt.

Ritmična senzibilnost otrok se močno poveča z glasbeno-didaktičnimi igrami, kar je v svoji diplomski nalogi dokazovala ga. Mira Voglar, vendar nekakšne časovne determiniranosti ne gre prezreti.

Takt in tempo predstavljata otroku do devetega leta popolnoma abstrakten časovni okvir. Povezovanje v takte dela težave celo 12-, 13-letnim otrokom. Tudi za agogične spremembe, torej za *accelerando* in *ritardando*, se razvije občutek šele v tem obdobju.

Ob tem razmišljanju so se v zavesti izoblikovali trije sklopi vprašanj, ki so glasbi in poeziji skupni, pa ob natančnejšem pogledu kljub temu kažejo na velike razlike.

Prvi sklop vprašanj je vezan na primerjavo pesniškega in glasbenega ritma. V poeziji je ritem menjavanje naglašanih in nenaglašanih, dolgih in kratkih zlogov.

Dokazljiva spoznanja o glasbeni praksi pri Grkih so skromna, skoraj fragmentarna, z izjemo ritma. Tesna povezanost glasbenega in jezikovnega ritma pa nam je omogočila rekonstrukcijo tako tehničnega kot idejnega aspekta glasbenega ritma. Zaradi dvojne funkcije in pomena, zaradi njegovega učinka, ga po eni strani razumemo in obravnavamo kot etični faktor, po drugi strani pa kot sredstvo magično ritualne ekstaze.

Tako imamo zaradi razlik in nasprotij veliko konceptov, ki so si med seboj celo nasprotujoči. Včasih je ritem kot zakon, vez ali shema, drugič spet kot valujoče gibanje ali pa kot nekaj, kar gibanje in ritmični tok omejuje. Vendar osnovna razlika ostane.

Za verz je odločilno stalno število zlogov in enakomerno menjavanje poudarjenih zlogov. Neevropske poezije so bile ritmično raznovrstnejše. Na primer perzijska, pri kateri so naglašeni kratki zlogitoni (Abdurahman Džami, *Traktat o glasbi*).

Šele v 20. stoletju se s pojavom svobodnega verza osvobodimo svoje toge metrične sheme. Razlika med glasbenim in pesniškim ritmom ni toliko v akcentu, saj se morata ta dva pri dobrem glasbenem ustvarjanju pokriti, bolj je kvantitativna. Če imamo v pesništvu le dolg in kratek zlog, imamo v glasbi tone najrazličnejših dolžin.

Če vzamemo poezijo, tudi metrično najstrožje urejeno, se zlogi vrstijo v času le približno enakomerno, recitator lahko med verzi ali sredi posameznega verza naredi premor, medtem ko je pri glasbi metrično urejena shema sila, da si osnovne dobe taktov sledijo v enakomernem ritmu. Tako je vprašanje svobodnih pavz ali nihanj pulza nemogoče.

Na to ritmično metrično področje razlik se pri otroški pesmi naveže še otrokov psihični razvoj.

Če znamo opazovati in prisluhniti otroški ustvarjalnosti, bomo opazili, da ta še ni ritmično urejena v smislu metruma, vendar lahko s skrbno vzgojo pospe-

šimo občutek za metrum in tempo, in to v prežemanju poezije in glasbe.

Zaradi tega bi dela glasbene ustvarjalnosti za otroke razdelil na dve časovni obdobji. Predšolsko, ki se nanaša prvenstveno na štirivrstične kitice z zaporedno, pretrgano ali prestopno rimo, ki jo enako ohranjamo v vseh kiticah. To se v glasbi pokriva z metrično gradnjo, in če želimo skladnost, je navadno tako.

Navadno so ustvarjalci besedil tudi avtorji glasbe: Janez Bitenc, Mira Voglar, Tomaž Habe.

Te pesmi imajo preprost ritem. Ritmične figure oziroma vzorci so zelo enostavni.

- TROHEJ: *Kuža pazi, Jaz sem mala miška, Glejte našo račko, Šolski zvonec.*
- DAKTIL: *Mlinček se že vrti.*

Pesmi imajo jasno obliko, majhen obseg, preproste intervalne skoke, logično harmonsko strukturo in podlago, zato je vsako 'umetniško naprezanje' pesmici bolj v škodo kot v korist, hkrati pa otroku onemogoča pristno, čustveno doživljanje pesmice.

Drugi sklop razmišljanja o otroški pesmi je vsebinskost.

Vsebinsko se te pesmi delijo tako, kot so jih v nekaterih zbirkah delili ustvarjalci: Janez Bitenc (*Ciciban poje*), Mira Voglar (*Otrok in glasba*), Mira Voglar in Milena Nograšek (*Majhna sem bila*), Milena Nograšek, Katarina Virant - Iršič (*Piške sem pasla*):

- a. pesmi o živalih, o naravi, letnih časih;
- b. pesmi o igračkah in predmetih, ki otroka spremljajo v življenju;
- c. uspavanke, pesmi za rajanje in različne praznike, šaljivke.

Zgodovina pesmi za najmlajše in literatura je kar bogata – od deloma nabožnih, revije *Zvonček* prek Pregljavih *Nageljčkov* (1926) do zbirke Pesmi najmlajšim iz leta 1949. V njej je obilo ljudskih pesmic in enostavnih ruskih otroških umetnih pesmi (Krasev, Metlov, Fomenko, Vitalij Vitkin) v prepesnitvi Vide Hribar Jeraj. Naslednji pomembni korak je naredila revija *Grlica* leta 1953 s prvimi objavami Bitenčevih in Kuharjevih otroških pesmi. Ne bom našteval številnih zbirk, večinoma

izdanih v samozaložbah skladateljev (Weingerl – Trbovlje; Franjo Luževič – Ptuj in druge).

Naj omenim samo še dve knjigi, *Majhna sem bila* – glasbeni priročnik iz leta 1982 (Zavod za šolstvo) – in njeno nadaljevanje *Piške sem pasla* iz leta 2004 Milene Nograšek in Katarine Virant - Iršič.

Naj samo ilustrativno navedem avtorje besedil pesmic za predšolsko obdobje: Neža Maurer, Mira Voglar, Dragica Sojar, Janez Bitenc, Zvezdana Majhen, Miroslav Košuta, Anica Černe, Oton Župančič, Vojan Tihoimir Arhar, Anja Štefan, Stana Vinšek, Lenčka Kupper in Tomaž Habe.

Pripomnim naj, da tudi na revijah, doslej že 40-krat v organizaciji skupnosti vrtcev Maribor, Zveze kulturnih društev Maribor in JSKD območna izpostava Maribor z naslovom *Ciciban poje in pleše*, poleg ljudskih slišimo še skladbe Janeza Bitenca, Mire Voglar, Tomaža Habeta in Lenčke Kupper. Tovrstno literaturo v zadnjih letih najbolj skrbno pripravlja Mladinska knjiga z revijama *Ciciban* in *Cicido* s skrbno glasbeno spodbujevalko Katjo Virant Iršič. Tudi revija *Zmajček* prinaša novitete, pretežno na besedila Zvezdane Majhen; so pa po glasbeni strani vredne pomisleka.

Izvajalci pogosto sežejo po kakšni priljubljeni starejši pesmici izpod peresa pesnikov, kot so: Fran Albreht, France Bevk, Zvonko Čemažar, Anica Černe, Anton Debeljak, Marko Golar, Danilo Gorinšek, Igo Gruden, Vida Jeraj, Srečko Kosovel, Franc Ločniškar, Ljudmila Poljanec, Maks Simončič, Gustav Strniša, Črtomir Šinkovec, Vida Taufer, Fran Žgur in Oton Župančič v uglasbitvah 31 skladateljev v dveh zbirkah *Mladina poje* (DZS, 1960). To bi bil le bežen pogled na stvaritve za najmlajše, namenjene šolskemu obdobju uglasbitve.

Drugo obdobje otroške pesmi črpa iz bogate zakladnice otroške poezije vse od Levstika (Emila Adamiča, (1931), *Psiček laja*, *O počitnicah*, *Ležaj, ninaj tut ujnač*; *Mačka, miš in miška*; *Pod zelenim oknom*; *Vrabc in konj*; *Ura*; *Grešnikova molitev*) in Stritarja naprej.

Pogosto so skladatelji segali po zaokroženih pesniških zbirkah in jih uglasbili kot ciklus: Pahor – *Pedenjped*, (Niko Grafenauer); Lucijan Marije Škerjanc – *Juri Muri v Afriki* (Tone Pavček); ali pa primer iz novejšega časa *Maček Muri* (Kajetan Kovič – Jerko Novak).

Zanimivo je, da je še vedno živa beseda vseh pesnikov, ki sem jih naštel v zbirki *Mladina poje*, vendar se jim pridružujejo številni novi sodobnejši ustvarjalci.

Vsebinsko bi te uglasbene pesmi razvrstil nekako v naslednje sklope:

1. Otrok, narava, svet, ki ga obdaja:
 - Miroslav Košuta: *Sitna žabica*
 - Neža Maurer: *Tri luže*
2. Otrok – prijateljstvo, vrstniki, družina:
 - Tone Pavček: *Odrasteš*
 - Anja Štefan: *Iščemo hišico*
3. Lirika v povezavi z naravo:
 - svetla – Josip Bakula: *Trata*, Bina Štampe Žmavc: *Vrtnica*
 - temna – Srečko Kosovel: *Vožnja*
4. Humor, nonsens, sanje, besedne igre:
 - Andrej Rozman Roza: *Pomlad (Sonce brije, dežek sije)*
 - Feri Lainšček: *Nova pravila*
 - Milan Dekleva: *Mehke snežinkaste pesniške race*

Težko bi rekel, kateri pesniki-mladinski ustvarjalci so danes največkrat uglasbeni. Za ilustracijo vzamem spored z 21. revije Zagorje ob Savi – to je državno tekmovanje otroških in mladinskih zborov.

- Anja Štefan: *Iščemo hišico* (Tomaž Habe), *Piščalka* (Egidij G. Gašperšič), *Svet je kakor ringaraja* (Peter Šavli)
- Neža Maurer: *Palčki pozimi* 3-krat (Tomaž Habe), *Strah* (Katarina Pustinek-Rakar)
- Tone Pavček: *Požrešni volk* 2-krat (Tomaž Habe), *Kdor nima vrtoglavice* (Jakob Jež), *Dežela branja* (Lojze Kranjčan)
- Kajetan Kovič: *Moj prijatelj Piki Jakob* (Tomaž Habe), *Potovanje* (Jakob Jež)
- Barbara Gregorič: *Podmornice* (Bojan Glavina), *Zabava* (Bojan Glavina)
- Srečko Kosovel: *Vihar* (Marjan Lipovšek), *Burja* (Tadeja Vulc in Aldo Kumar)
- Ervin Fritz: *Ustavi trenutek* 2-krat (Tomaž Habe)

- Igo Gruden: *Špela- uk* (Niko Vrabec), *Pozni mesec* (Blaž Arnič)
- Jelka Bakula: *Trata* 2-krat (Tomaž Habe)

S po eno izvedbo so navedeni še Vojan Tihomir Arhar (Egi Gašperšič), Danilo Gorinšek (Tomaž Habe), Mira Voglar (M. V.), Vera Albreht (Peter Šavli), Gitica Jakopin (Karel Širok, Marij Kogoj), Meta Rainer (Jakob Jež), Dane Zajc (Aldo Kumar), Franc Lovšin (Silvester Mihelčič), Jože Šmit (Aldo Kumar), Tugo Klasinc (Janez Kuhar), Vida Jeraj (Damijan Močnik), Črtomir Šinkovec (Milan Vodopivec), France Kosmač (Ambrož Čopi), B. A. Novak (Bor Turel), Stana Vinšek (Ubaldo Vrabec), Cvetko Golar (Brina Šaljić Podešva) in Gregor Strniša (Aldo Kumar), Mirjam Sabina Seško (Urška Pompe), Radivoj Petelin (Ciril Cvetko).

Nekatere pesmi so bile komponirane v zadnjih letih, čeprav je poezija mnogo starejša.

Tretji sklop vprašanj je vezan na samo poustvarjanje. Vedno se postavi vprašanje, kakšen je prenos glasbenega dela od zapisa do izvedbe.

Poezijo oziroma pesem otrok ali bralec doživi s tem, ko jo prebere; seveda se lahko doživljanje razlikuje zaradi različnih umetniških interpretacij, ni pa nujno.

Glasba ima vedno posredovalca, solista, spremljavo, zbor in dirigenta. Pri glasbi smo ujeti v časovno dogajanje, vsak ton mine, ko preneha zveneti. Glasbeni tok se nadaljuje in v izvedbi ni časa za ponavljanje. Ravno zaradi tega v glasbi pri ponovnem poslušanju odkrivamo nova in nova spoznanja.

Poleg tega pa mora izvajalec usvojiti obliko skladbe, vendar ne samo, kot da gre za zunanji vzorec, temveč v njenem najglobljem bistvu. Spoznati mora, kje se napetost stopnjuje, kje popušča, kje zbiramo moč za nov zagon, kje dosežemo vrh in kje sprostitvev. To bolj dojmemo ob že znanem slušnem dogajanju.

Te zakonitosti niso oprijemljive, so pa deloma določene že z obliko poezije in posledično z obliko glasbenega dela. Končna oblika se v odnosu med poezijo in glasbo razlikuje, kajti v glasbi kljub svobodni rimi in metriki na področju mladinske glasbe težimo k jasnosti forme in seveda zaokroženosti. K vsemu temu doprinesejo še slogovna opredelitev ustvarjalca, njegov

lastni odnos do poezije, njegovo čutenje in zmožnost vživljanja v svet mladih.

Za konec bi izpostavil nekaj težav:

Oblikovanje zavesti, da je besedna ustvarjalnost za mlade tudi književnost (kar ste besedni ustvarjalci že dosegli), medtem ko imamo glasbeni ustvarjalci večje težave pri uveljavljanju enakovrednosti ustvarjanja za mlade in drugega glasbenega ustvarjanja.

Na obeh področjih pa imamo podobne težave, namreč da smo v času duhovne krize (posledica materialne krize), v času, ko modne usmeritve in tržna naravnost, predvsem pa tržno naravnana produkcija izrivajo otroško in mladinsko glasbo oziroma ustvarjalnost v geto in ta postaja šablona ustvarjenih produktov, potrošno blago. Odsev tega je tudi to, da se mnogi pop glasbeniki preusmerijo v dopadljivejšo in donosnejšo otroško glasbo z bogatim zvočnim spektrom mehanske sintetike, ki ne dopušča otroku iskrenega doživljanja, ampak ga sili v mehansko gibanje. Starši si ne vzamejo časa, da bi zapeli z otrokom, ampak ga raje odpeljejo na pop koncert popularne najstniške skupine ali mu izberejo glasbo in pesmi po svojem, od medijev že spremenjenem okusu.

Kakšne so še druge pobude za novo pesmico?

Lahko je to tudi naročilo, za katero že dobim izbrano besedilo pesmice (*Cicido, Ciciban*).

Lahko je to naročilo zbora ali dirigenta s predlogom besedila ali brez.

Lahko je moje naročilo pesniku za ustvarjanje vsebinsko vnaprej določene teme. Neža Maurer – Pesmice o prazničnih in delovnih običajih (*Nauk o glasbi 2*, 2001).

Ali za ciklus pesmi v *Nauku o glasbi 4* z naslovom: To je naša zgodovina, stara mesta, njih ljudje.

V ta namen so nastale: *Loka, pozdravljena z grajskega griča* (Neža Maurer), *Od nekdanj Jelenov klanec* (Neža Maurer), *Radovljica vabljiva je* (Neža Maurer) in *Tam v mestu, tam v belem poleg Krke* (Tone Pavček).

Pismo Toneta Pavčka

Spoštovani in dragi mojster!

Obljubil sem Vam dvoje pesmi za muziciranje, pa sem na to čisto pozabil. Zdaj sem premetaval nekaj po svojih žepih in našel vašo vizitko; ja, dolžan sem in dolg je treba poravnati.

Lejte, šel sem in napisal, kar je bilo blizu in kakor je šlo na papir. Ena je malo krajša, ker sem pač bolj zaljubljen v Novo mesto, je pa zato verz malo daljši, po dolensko speven. Druga je piransko krajša, kakor dopustniški čas, vendar ni šlo brez Tartinija.

Če Vam ustrežata besedili, prav, če ne, pa tudi v redu.

Želim vse dobro in Vas lepo pozdravljam

Vaš

Tone Pavček

Kaj me kot glasbenega ustvarjalca pritegne?

Predvsem me pritegne vsebinskost pesmi. Vsaka pesem mora imeti svojo zgodbo. Ne ene, včasih celo več. Včasih je zgodba navidezno skrita in si jo ustvarjalec dopolni sam, in to individualno, drugače od drugih. In če me pesem »zagrabi«, kot bi se lahko izrazil, »zgrabi« že pri prvem branju, si jo shranim v predal in čakam, da mi bo zazvenela. Ko mi zazveni, jo napišem. Hkrati v meni vedno nastaja oziroma ustvarjam spremljavo. Otroška pesem mi je kot nekakšen samospev (za solista ali zbor). Potem skladba roma v predal in nekaj časa čaka, da jo ponovno vzamem v presojo.

In tako nastane nova skladba. Ta zgodbo razkrije sama, včasih o njej spregovori pesnik, drugič melodija, včasih spremljava ali pa ostane skrita za verzi in notnim zapisom.